

worden, ontstaat dat septum als een gordijn dat langs den vóór- en achterwand van het atrium naar beneden groeit, en zich met de atrio-ventriculaire lippen vereenigt. Het zou dus reeds bij het embryon rechter en linker atrium volkomen vaneen scheiden. Men ziet nu echter, voordat het septum compleet is, in het midden een tal van openingen ontstaan, zoodat de plaats van het latere foramen ovale er als een zeef, of een traliewerk uitziet. Die plaats is dan tevens bol naar links gewelfd, en heeft weldra een grootere opening (foramen ovale autorum). Deze beschouwing verschilt zeker zeer van de gewone; maar ik onthoud mij, om de genoemde redenen, van verdere toelichting of kritiek. Ik merk alleen nog op, dat het beschreven gordijn, als een „provisorisches septum” beschouwd wordt, terwijl daaruit, in verband met de verdere ontwikkeling der venae cavae en van het overige hart eerst het definitieve septum ontstaat. Terwijl echter eerst die vroegere tijdperken van ontwikkeling, door LINDES bestudeerd, tot een geheel afwijkende voorstelling van het ontstaan van het septum atriorum heetten te voeren, zijn weldra „die nach der Herstellung gesonderter Ostien auftretenden Beziehungen des Ostiums der unteren Hohlvene zum Septum und seinem Foramen (ovale) thatsächlich „juist zoo,” als zij tot nu toe werden aangenomen (S. 76). Men moet echter erkennen, dat omtrent dit punt de gang van zaken in vroegere tijdperken, dan tot nog toe bestudeerd waren, door LINDES en ROKITANSKY waarschijnlijk nauwkeuriger is bekend geworden. — Verder kan door ROKITANSKY's boek de leer der *endocarditis foetalis dextra* (als een primaire, als een aanleiding tot de abnormiteit) nog meer als weerlegd beschouwd worden. Men heeft trouwens bij die leer steeds over het hoofd gezien, dat een ostium arteriae pulmonalis, om ontstoken en vernauwd te worden, er eerst zijn moet. De gebreken, welke men op die wijze wilde verklaren, ontstaan echter juist in het tijdperk, waarin het ostium zich noch vormen moet. Is het gevormd, dan is ook het septum ventriculorum compleet, en kan een *endocarditis dextra* bezwaarlijk de gebrekkige ontwikkeling verklaren. Voor dit punt verwijs ik overigens naar de verhandeling van HALBERTSMA, en voor de overige punten, met name de transpositie der groote vaten, welke hier onmogelijk nader kan toegelicht worden, naar het boek van ROKITANSKY zelf.

Utrecht, 27 October.

W. K.

INGEZONDEN STUK.

Aan Dr. s. R. HERMANIDES te Geldermalsen!

Sedert de lectuur van een interessant artikel van GUSTAVE DROZ in de *Revue des deux Mondes* van 1869, getiteld: „*Autour d'une source*”, weet ik ongeveer hoe *minerale wateren* soms aan eene reputatie komen en ben ik op dit punt een scepticus geworden. Niet in dien zin, dat ik de geneeskrachtige eigenschappen van het *Orezza-water* bijv. in twijfel trek — daaromtrent matig ik mij zelfs geen oordeel aan — maar wel vraag ik: „heeft men wel eens onderzocht wat eene met zorg bereide oplossing van *koolzuur ijzeroxydule* vermag?”

Zoo lang een dergelijk onderzoek niet heeft plaats gehad, acht ik het hoogst partijdig te beweren, dat op vrouwen, die de *Orezza-bron* bezochten en in weerwil daarvan verstoppen zijn gebleven van nakomelingschap, een vloek rust. Aldus verzekert men op Corsika.

Nu ik toch op dat eiland ben, wil ik u even verwijzen naar uw artikel in n°. 31 van dit *Weekblad*. Dáár staat: „*Orezza is een stad op het eiland Corsika.*” Dit is onjuist. Er bestaat noch een stad noch een dorp van dien naam. *Orezza* is de naam

van de bron en bijna al de plaatsjes uit den omtrek voegen de omschrijving *Orezza* bij hun geographischen naam. Zoo heeft men *Stazzona d'Orezza*, *Piè d'Orezza* enz. Met andere woorden: *Orezza* schijnt voor *Corsika* te zijn wat de *Betuwe* is voor *Gelderland* of *Kennemerland* voor *Noord-Holland*, namelijk eene *streek*.

En wat nu het *Orezza-water* betreft? Na uw schrijven in n°. 40 achtte ik het onnoodig er op terug te komen; u geeft toe dat er in den handel flesschen voorkomen „met de voldoende quantiteit, met eene verminderde, ja met niet de minste hoeveelheid ijzeroxydule in oplossing”. *Aliis verbis*, dat men — door zich *Orezza-water* aan te schaffen — een *kat in den zak koopt*, omdat men van buiten aan de flesschen niet kan zien of de inhoud beantwoordt aan de belofte op de étiquette.

Maar wat gebeurt er? Ik krijg een brief uit Parijs van den Heer EDOUARD JÉRAMEC, Administrateur-Directeur de la Société Concessionnaire des Eaux d'Orezza, die mij mededeelt, dat hij mijn artikel gelezen heeft; dat hij zich haasten zal mij *par grande vitesse* 2 of 3 flesschen toe te zenden; dat hij mij verzoekt het resultaat van mijn onderzoek te publiceeren in hetzelfde blad, dat mijn eerste stuk had opgenomen en dat hij het adverteeren in de dagbladen zal staken tot de verlangde insertie van mijne bevinding.

Het schijnt dus tegen de bedoeling van den Heer JÉRAMEC te zijn, dat de Wed. ROOSEBOOM te Amsterdam voortgaat met adverteeren (zie o. a. het *Pharmaceutisch Weekblad* van 21 November).

Behalve de vier flesschen van den Heer JÉRAMEC ontvangen, heb ik er te Parijs nog een laten halen in het *Entrepôt de toutes les eaux minérales médicinales ou de table*, en een flesch ontboden van BROEKHUYZEN te Utrecht. Dus in het geheel zes flesschen.

Drie flesschen van den Heer JÉRAMEC bekomen, bleken *opgelost ijzer* te bevatten. Na koken met salpeterzuur kwam de reactie met ferrocyanalium *flink* voor den dag.

Aangezien ik slechts over zeer geringe hulpmiddelen beschikken kan, heeft de Heer C. G. LOOMEIJER JR., Apotheker te Haarlem, zich wel willen belasten met een onderzoek naar het gehalte aan *opgelost ijzeroxydule-zout* van de drie overige flesschen.

De Heer LOOMEIJER heeft gevonden in de flesch van den Heer JÉRAMEC 0.01315 gram FeCO_3 op 1000 gram *Orezza-water*. In de flesschen uit het *Entrepôt* te Parijs en van BROEKHUYZEN te Utrecht was het gehalte aan *opgelost oxydule-zout* zoo *witerst gering*, dat het in onderdeelen van milligrammen zou moeten worden uitgedrukt. (Het water uit Utrecht werd bij schudden troebel door afgescheiden *ijzeroxydhydraat*.)

De Heer OPWYRDA van het *Pharmaceutisch Weekblad* schijnt bij zijn onderzoek de dupe te zijn geworden van een drukfout. In n°. 31 van het *Weekblad van het Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde* wordt tot tweemaal toe verzekerd, dat het *Orezza-water* op 1000 gram 0.128 gram koolzuur ijzeroxydule bevat.

Ongelukkigerwijze vermeldt de noot in n°. 40: 0.128 gram FeOCO_2 op 100 gram water.

Deze *fout* (die in n°. 41 verbeterd is) werd in het *Pharmaceutisch Weekblad* van 7 November overgenomen.

De Heer OPWYRDA heeft drie fleschen onderzocht en vond in de eerste 0.031 pCt. en in de tweede en derde van 0.013 tot 0.014 pCt. FeCO_3 . Dus in *allen* meer dan het water volgens de analyse van Prof. POGGIALE bevat.

De étiquette op de flesch zegt: „Les analyses constatent qu'un litre d'Eau d'Orezza renferme deux litres d'acide carbonique et 128 milligrammes de protoxyde de fer combinés avec des bicarbonates.”

In n°. 40 wordt door u medegedeeld: „Aan de meeste staalbronnen worden dan ook de flesschen niet direct gevuld, maar eerst de lucht in haar bevat, vervangen door CO_2 door middel van een gazometer en dan deze met CO_2 gevulde flesschen definitief met het staalwater. Zoo alléén is het mogelijk dit ontleed te bewaren.”

Lees nu eens het volgend citaat uit het *Pharmaceutisch Weekblad* van 21 November: Methode tot het vullen der flesschen met natuurlijke koolzure ijzerwateren.

„Prof. HUSEMANN deelt daaromtrent het volgende mede: „Dat de natuurlijke ijzerwateren, in flesschen verzonden, slechts uiterst zelden die hoeveelheid ijzerbicarbonaat (ferrohydrocarbonaat) in oplossing houden, welke zij in den verschen staat, zooals zij uit de bron verkregen worden, bezitten, ja dat soms volstrekt geen opgelost ijzer daarin voorkomt, is een feit van welks waarheid elk zich gemakkelijk met looizuur-oplossing of met ferrocyaan kalium en chloorwaterstofzuur kan overtuigen. En dit is geenszins enkel het geval bij die staalwateren, welke zonder bijzondere voorzorgen op de flesschen gebracht zijn — hetgeen op vele plaatsen het geval is — maar ook bij die, waarbij men heeft trachten te verhinderen, dat het ijzer afgescheiden wordt, zoodat de Directies der bronnen zelfs voor het onverminderd ijzergehalte instaan. Noch geneeskundigen, noch publiek slaan hierop voldoende acht, hoezeer ook van verschillende kanten op de moeielijkheden gewezen is, die het bewaren der ijzerwateren in den weg staan.

„De geneeskundige meent een werkzaam middel tegen chlorose of anaemie te hebben aanbevolen, wanneer hij den patiënt het gebruik van eenig gerenommeerd staalwater heeft voorgeschreven en deze volgt uit vertrouwen, al is het soms met tegenzin, het voorschrift, maar, helaas! de goede gevolgen blijven uit, want met de geheele hydro-pathie is geen enkel atoom ijzer het organisme binnen gekomen. De oorzaak dezer meer of minder snelle ontleding der ijzerhoudende mineraalwateren is, zooals bekend, de zuurstof en dewijl deze zich meestal in de mineraalwateren zelve bevindt, zoo voldoet ook de methode van FRESSENIUS niet, om de dampkringslucht uit de flesschen door kooloxydegas te verdrijven.”

Prof. HUSEMANN deelt verder mede, dat bijvoeging van *citroenzuur* de beste methode is, om *natuurlijke ijzerwateren* onveranderd te bewaren.

Het komt mij voor, dat *geen* der voorzorgsmaatregelen, door Prof. HUSEMANN genoemd, aan de *Orezza-bron* wordt genomen, want de Heer JÉRAMEC schrijft mij: „Voici comment nous procédons à l'emplissage: Un syphon plonge aussi bas que possible dans la source, où puisant l'Eau sous la plus grande pression, il la prend donc aussi avec la plus grande quantité de gaz dissous. La bouteille est bouchée avec des bouchons, qui ont une fois et demie le diamètre du goulot et n'y peuvent entrer qu'après un séjour prolongé dans l'eau chaude.”

„Telles sont les précautions, grâce auxquelles nous pouvons toujours livrer aux malades le précieux médicament dans ses conditions d'action les plus efficaces.”

En uit dit citaat blijkt tevens de onjuistheid uwer *onderstelling* in n°. 40 geuit, dat men aan de *Orezza-bron* het staalwater in flesschen brengt, die vóóraf met CO² gevuld zijn.

Resumeerende kom ik tot de conclusie: dat de stumpers, die zich eene provisie *Orezza-water* hebben aangeschaft en daarvan van een tot drie flesschen daags moeten gebruiken tegen *f* 0.70 per flesch, uit een finantiëel oogpunt, aanspraak hebben op het medelijden van het Nederlandsche volk.

Dan liever de *Orezza-water*-consumenten — n'en déplaise den H.H. MAVOR STILL, BROEKHUYZEN enz. — naar de Nortonpomp te Overveen gestuurd! Dit water — het is reeds op 9 September 1874 gebleken — bevat *koolzuur ijzeroxydule in oplossing*, en hoewel ik het ijzergehalte niet kan opgeven, leerde mij een nog zeer onlangs verricht vergelijkend *qualitatief* onderzoek, dat het water uit deze gemeentepomp het *beste* *Orezza-water*, van den Heer JÉRAMEC ontvangen, zeer nabij streeft.

Als u ooit in deze streek komt, houd ik mij voor eene gemeenschappelijke bedevaart naar die *nationale staalbron* aanbevolen.

Ik kan niet beoordeelen in hoeverre *carbonas ferrosus in oplossing* onder de *martialia*

eene eereplaats verdient. De Heer LOOMEIJER is er in geslaagd eene dergelijke oplossing te bereiden op eene wijze, die — wat de kosten betreft — voor het mineraal-waterdrinkend publiek geen bezwaar kan opleveren. ZEd. heeft zich op mijn verzoek voorzien van een toestel om kunstmineraalwater te maken, zoo als men die nog weleens ziet staan in de restauratiekamers van sommige spoorwegstations. Het bewuste toestel bestaat uit twee in grootte verschillende en met matwerk bekleede glazen ballons.

Eene bekende hoeveelheid *roestvrij klavierdraad* werd — in een stroom koolzuur — opgelost in ééns zooveel zuiver zoutzuur, als daarvoor noodig was. Vervolgens werd in den grootsten ballon gebracht eene zeer verdunde oplossing van *dubbekoolzure soda*, aequivaleerende met het gebruikte zoutzuur, daarop koolzuur ingeleid, en eindelijk de ijzersolutie er bijgevoegd en het toestel terstond gesloten door den grooten ballon te schroeven op den kleine. Deze laatste bevatte een mengsel, dat overvloedig CO² ontwikkelde.

De kraan, waarvan het apparaat voorzien is, gaf gelegenheid om telkens zóóveel van de heldere ijzer solutie af te tappen, als voor een onderzoek vereischt werd.

Eene explicatie van de redenen, wáárom de Heer LOOMEIJER aldus gewerkt heeft, is in dit *Weekblad* minder op hare plaats, wèl eene beleefde dankbetuiging mijnerzijds voor al de moeite, die ZEd. zich heeft gelieven te getroosten.

Ten slotte stip ik nog aan, dat de opgaven omtrent het ijzergehalte van staalbronnen schijnen te verschillen. U geeft op in n^o: 31:

<i>Orezza</i>	op 1000 gram	0.128	FeCO ³
<i>Schwalbach</i>	" " "	0.077	"

Ik vind in een prospectus, voor een paar dagen uit Ems ontvangen, volgens FRESenius, op 1000 gewichtsdeelen:

Schwalbacher Weinbrunnen	0.321838	FeCO ³
" Stahlbrunnen	0.466429	"

Met de meeste achting enz.

P. J. VAN ELDIK THIEME.

B E R I C H T E N.

BUITENLAND.

LONDEN. — Door den Registrar-General wordt in eene zijner jongste wekelijksche sterfte-opgaven op de opvallende immuniteit voor variolae, welke de hoofdstad bij eene bevolking van 3,445,160 zielen in den laatsten tijd geniet, de aandacht gevestigd. Sinds de week, eindigende 17 Julij l.l., werd gedurende meer dan vier maanden geen sterfgeval aan pokken vermeld, terwijl het daarmede overeenstemmende tijdstip van 18 weken gedurende de 10 jaren van 1865—74 niet minder dan gemiddeld 337 sterfgevallen aan variolae opleverde. Het mag echter niet onopgemerkt blijven dat de belangrijke epidemie van 1871—72 in dit 10jarig tijdsverloop viel. Sinds het begin van 1875 werden er 47 variolasterfgevallen in de hoofdstad, waarvan 31 in het eerste en 15 in het tweede kwartaal opgeteekend. De laatste "quarterly Return" leerde in het algemeen gedurende de 3 maanden Julij, Augustus en September eene ongekende daling in de pokkensterfte kennen en het geheel verschoond blijven van variolae gedurende meer dan vier maanden vond, wat de Metropolis betref, sinds het invoeren der "Civil registration" in 1837, nog geen antecedent.

PARIJS. — Volgens eene mededeeling van den Pharmacien MARTIN hebben de Pharmaceuten van het tweede arrondissement onderling besloten de sirop de chloral uit 1 gram chloral op 25 gram syr. simplex zamen te stellen. De opname van eene en dezelfde formule in de algemeene Pharmacopoea, naar wier verschijning reeds op menig Congres gewenscht is, wordt volgens hen dringend noodzakelijk.